

स्वप्नपक्षी

राजू नावाचा प्राथमिक शाळेत शिकणारा एक विद्यार्थी एका पक्षीविक्रेत्याचे- पशुपक्ष्यांच्या शिकारीचे, छळाचे आणि विक्रीचे कारस्थान कसे उघड पाडतो आणि भुतदया तसेच निसर्ग प्रेमाचे उदाहरण घालून देत आई-वडिलांचे, शिक्षकांचे, समाजाचे डोळे कसे उघडतो हे सांगणारी गोष्ट!

*

कथा, पटकथा, संवाद, गाणी : प्रल्हाद जाधव
संकल्पना : शिवदास घोडके

दृश्य-१

शहर – सकाळ.

निरभ्र निळ्या आकाशातून हळूहळू कॅमेरा खाली येऊ लागतो.

वरून दिसणाऱ्या उंच इमारती. गच्च्या. रस्ता.

ट्राफिक जॅममध्ये अडलेली वाहने.

भोग्यांचे कर्णकटू आवाज. गच्च भरलेली ट्रेन. लॉबकळणारी माणसे. गर्दी – स्टेशनमधून मुंग्यासारखी बाहेर पडणारी माणसे... त्यातूनच हळूहळू समोर येणारी शाळा. शाळा दिसते तसा प्रर्थनेचा आवाज. मुलं प्रार्थना म्हणत आहेत...

गाणे : काळोखाची भीती न आम्हा

आम्ही पहाटतारे

प्रकाश खेचून धरणीवरती

क्षणात आणू सारे...

भांडणार ना कधीही आम्ही

आकस ना धरणार

आयुष्याचे सुंदर गाणे

पुनःपुन्हा गाणार

काळाच्याही पाठीवरती

स्वार आम्ही होणारे...

मायभूमीच्या मातीची ही

शान राखण्यासाठी

माणूसकीचे सदैव गाणे

राहील ओठावरती

सद्दावाचे, सहकार्याचे

अमुचे निर्मळ नारे...

प्रकाश खेचून धरणीवरती

क्षणात आणू सारे...

(शाळेच्या पटांगणाला गजागजांचे मोठे गेट आहे.

त्यातून आतील मुलं दिसतात.

जणूकाही ती तुरुंगात पडलेली आहेत.

राजूसह काही मुलांचे क्लोज-अप्स.)

प्रार्थना संपून मुले आपापल्या वर्गात पळत आहेत.

दृश्य-२

वर्ग - सकाळ.

कविता शिकवली जात आहे.

गुरूजी :

ऐल तटावर पैल तटावर

हिरवाळी घेऊन

नीळा सावळा झरा वाहतो

बेटाबेटातून,

चार घरांचे गाव चिमुकले

पैल टेकडीकडे

शेतमळ्यांची दाट लागली

हिरवी गरदी पुढे...

(गुरूजींचे शिकवणे हे केवळ कर्तव्याचा भाग म्हणून सुरू. त्यात भावनेचा ओलावा नाही. कोणतीही अनुभूती नाही.)

गुरूजी : बालकवींच्या ह्या कवितेमध्ये एका निसर्गरम्य खेड्याचे चित्रण आहे. (मुले स्तब्ध. गुरूजी बोलत-बोलत वर्गात फिरू लागतात.) डोंगराच्या कडेवर असणारं चार घरांचं एक चिमुकलं, म्हणजे छोटंसं गाव, बाजूनं वाहणारा ओढा, शेती, डोंगर यांचं हे चित्रं. समजलं का?

(बोलता-बोलता ते राजूच्या मागे येतात. त्याचे गुरूजींच्या बोलण्याकडे लक्ष नाही. वहीवर त्याने एका पक्ष्याचे चित्र रेखाटले आहे. पिंजऱ्यात अडकलेला पक्षी. पिंजऱ्याच्या गजातून त्याची मान बाहेर आलेली आहे. जणू तो सुटकेसाठी प्रयत्न करीत आहे. गुरूजी राजूच्या हातातली वही हिसकावून घेतात आणि त्याच्यावर खेकसत.) कित्ती वेळा सांगितलं तुला, अभ्यासात लक्ष देत जा म्हणून. हे नाही ते धंदे काय म्हणून करतोस तू? (राजू पाहतो आहे.) सांग, बालकवींनी या कवितेत कसलं चित्र रंगवलंय? (राजू ब्लँक. गुरूजी त्याला धपाटा घालतात. राजूच्या डोळ्यात पाणी. गुरूजी त्याच्या वहीतील ते पान फाडतात आणि त्याचा बोळा करून खिडकीतून बाहेर फेकून देतात. राजूचा केवीलवाणा चेहरा.)

दृश्य-३

राजूचे घर - दुपार - सुट्टीचा दिवस.

राजू घराच्या खिडकीतून बाहेर पाहत आहे.

पाखरांचा एक थवा आकाशातून उडत आहे. त्यात राजू रमलेला... त्याच्या नजरेत कौतुक.

("राजूऽऽऽ ए राजूऽऽऽ" अशा आईच्या हाका ऐकू येतात.

आई ड्रेसिंग टेबलसमोर. तिचा मेकप झालेला आहे;

ओठावर लिपस्टिकचा एक थर देऊन लिपस्टिक ती बाहेर येते.)

आई : किती वेळ खिडकीतून उभा राहणार आहेस?

राजू : (निर्विकार)

आई : अरे असं काय करतोहेस मूर्खासारखं, अभ्यास करायचा नाही का?

(राजू निमूटपणे अभ्यासाच्या टेबलाजवळ येतो. खुर्ची ओढून बसतो. वही उघडून काही लिहिण्याचा प्रयत्न करतो.)

आई : कसला अभ्यास करतोहेस?

राजू : निबंध लिहितोय.

आई : कोणत्या विषयावर?

राजू : मी कोण होणार!

आई : हं... सोपा विषय आहे. लिही भराभर. चांगलं काहीतरी पंतप्रधान, राष्ट्रपती... डॉक्टर-इंजिनियर नाहीतर वैमानिक होणार असं लिही.

राजू : (रोखून पाहतो)

आई : मी महिला मंडळातून परत आले की बघते वाचून, ओ.के.?

(राजू वही पुढे ओढतो. पेन उघडून विचारमग्न अवस्थेत बसतो. बाहेरून दार लावून घेतल्याचा खट्ट असा आवाज...

राजू पुन्हा वहीत पक्षाचे चित्र रेखाटू लागतो. वर्गात काढलेले असते तसेच. एक पिंजरा. त्यात अडकलेला पक्षी.

संगीत सुरू होते. चित्रातला पक्षी हालचाली करीत पिंजऱ्यातून बाहेर पडण्याचा प्रयत्न करू लागतो. त्याचा चिऽऽर्

चिऽऽर् असा आवाज. हळूहळू चित्रातला तो पिंजरा एका खऱ्याखुऱ्या पिंजऱ्यावर Dissolve होतो.)

दृश्य-४

पक्षी विक्रेत्याचे दुकान - दुपार

(पिंजऱ्यात लव्हबर्डस्. कॅमेरा हळूहळू मागे येतो. हे एका पक्षी विक्रेत्याचे दुकान. दुकानात अनेक पिंजरे टांगून ठेवले आहेत. त्यातील पक्ष्यांचा किलबिलाट सुरू आहे. राजूच्या अंगावर शाळेचा गणवेश. पाठीला दप्तर अडकवलेले.

फूटपाथवर उभा राहून दयार्द्र तो नजरेने पिंजऱ्यातील पक्ष्यांकडे पाहत आहे. दुकानाच्या काऊंटरवर बसलेला उस्मान एकदम अॅलर्ट होतो, पुढे येतो. त्याच्या एका डोळ्यावर काळी पट्टी. तोंडावर व्रण. तोंडातील पान चघळत तो पुढे येतो आणि राजूवर खेकसतो.)

उस्मान : ए, चल् भाग यहासे. तुझे कितनी बार कहा है की यहा खडा नही रहना. चल्... चल्... निकल!

(राजू सटकतो. उस्मान आपल्या जागेवर जाता-जाता "कहा से आते है एकेक मालूम नही" असे पुटपुटतो. शाळा भरत असल्याचा घंटेचा आवाज.)

दृश्य-५

स्टाफ रूम - दुपार.

(शिक्षक आणि राजूची आई. पार्श्वभूमीवर मुलांचा गोंगाट. पाठीमागच्या दरवाजातून येजा करणारे विद्यार्थी/शिक्षक.)

शिक्षक : (वही आईच्या हातात देत) हे पाहा, काय करून ठेवलंय ते !

(वहीचा तो कागद दिसतो. त्यावर पिंजरा-पक्षी-आणि रेघोट्या) अजिबात लक्ष नसतं त्याचं वर्गात. काय करायचं आम्ही? उद्या नापास झाला तर आम्हाला दोष देऊ नका.

(आई निरुत्तर.)

शिक्षक : गेल्या चारपाच वर्षांपासून पाहतोय त्याला. पण असं कधीच वागत नव्हता. भविष्यात चांगलं नाव कमवणार असं वाटत होतं आम्हाला त्याच्याविषयी.

(आई निरुत्तर. आता स्वतःवरच चिडत चाललेली.)

शिक्षक : काय झालंय विचारलं का तुम्ही काही त्याला? (आई गप्पच. शिक्षक आता चिडत) जे काही करायचं ते सगळं शिक्षकांनी, पालकांनी काहीच करायचं नाही.

आई : (समर्थन करत) तुम्हाला माहिताय की त्याचे वडील पोलिसांत असल्यामुळं वेळ मिळत नाही त्यांना...

शिक्षक : तेच आम्ही म्हणतो. स्वतःच्या करिअरची काळजी करायची - मुलांची नाही... तुम्ही जरा लक्ष घाला, एवढंच म्हणायचंय आम्हाला...वडलांना वेळ नसेल पण निदान तुम्ही तरी लक्ष घायला पाहिजे ना ! (आई निरुत्तर, अपमानित झालेली. स्वतःवर चिडलेली.)

दृश्य-६

घर - संध्याकाळ

(आई राजूच्या बाबांना फोन करत आहे.)

आई : हॅलो SSS

बाबा : हां. बोल...

आई : (चिडून) शाळेत बोलावलं होतं आज.

बाबा : मग?

आई : मग काय मग, काय वाटेल ते बोलले मला...

बाबा : यू नो, यू हॅव टू मॅनेज... मला...

आई : वेळ मिळत नाही ! आणि मी तेवढी रिकामटेकडी आहे. जे काही करायचं ते सगळं मी एकटीनंच करायचं.

बाबा : (चिडून) तुझ्या पाट्या थोड्या कमी केल्यास तर चालणार नाही का?

आई : आणि तुम्ही जर त्या डॅनियलला पकडण्याचा नाद सोडला तर चालणार नाही का? काय करायचीत शौर्यपदकं मिळवून? सरकार पुतळा उभारणार आहे का तुमचा?

(फोन आदळते. खुर्चीतून उठते. तरातरा बाहेर येते. राजू गॅलरीत त्या विशिष्ट जागी उभा. पुढं येते आणि फाडून त्याच्या मुस्काटात मारते. पक्षाचा 'चिऽऽऽऽ चिऽऽऽऽ' असा हृदयद्रावक आवाज.)

दृश्य-७

घर - मध्यरात्र

(राजू आपल्या खोलीत झोपलेला.

सर्वत्र सामसूम. रातकिड्यांचे आवाज.

हळूहळू पक्ष्याचा 'चिऽऽऽऽ चिऽऽऽऽ' आवाज.

काही क्षण शांतता. मग एक जादूभरा - दुःखी, गूढ पण प्रेमळ आवाज... पक्षी बोलत आहे.

पक्षी : राजूऽऽ, ए राजू... उठ - मी आलोय - राजूऽऽ ए राजूऽऽ उठतोस ना बाळ?

(राजू ज्याचे चित्र काढत असतो तोच हा पक्षी. म्हणजे खेळातले बाहुले. हिरव्या, निळ्या, लालभडक रंगाचे पट्टे असणारा, जाड चपट्या चोचीचा, टपोऱ्या पण करून डोळ्यांचा आणि डोक्यावर छोटासा नीळा तुरा असणारा ! तो राजूशी बोलतो, राजू संमोहित झाल्याप्रमाणे त्याच्याशी बोलतो.)

(राजूची झोप चाळवते. तो पटकन उठून बसतो. खिडकीच्या चौकोनी पट्ट्यातून निळ्या रंगाचा प्रकाश त्याच्या अंगावर पडलेला आहे. तो उठून उभा राहतो. खिडकीजवळ येतो. खिडकीतून बाहेर पाहतो. टेरेसरून खुरडत-खुरडत पक्षी खाली येतो आणि राजूसमोर गच्चीच्या कठड्यावर तोल सांभाळत बसतो.)

पक्षी : राजू ऽऽ

राजू : (शांत - संमोहित)

पक्षी : मला तुझी मदत हवीय.

राजू : कसली मदत?

पक्षी : आधी सांग, करशील ना मदत ?

राजू : करीन पण तू कोण आहेस?

पक्षी : मला तुझा मित्र समज... मी काय सांगतो ते नीट ऐक... (इतक्यात राजूऽऽ अशी बाबांची त्रासिक हात ऐकू येते. 'चिऽऽऽ चिऽऽऽ' करत पक्षी धडपडत निघून जातो. बाबा उठून बाहेर येतात.)

बाबा : काय करतोहेस इथं?

राजू : (राजू गोंधळलेला. त्याला काही सांगता येत नाही.)

बाबा : अरे काय करतोहेस इथं उभा राहून?

राजू : काही नाही...

(बाबा त्याला ओढत घेऊन जात)

बाबा : काही नाही काय? चल् चल् झोप, बघू नीट...

(बाबा त्याला आपल्याजवळ निजवून त्याच्या अंगावर घालतात. ते प्यायलेले. भिंतीवर त्यांचा युनिफॉर्म टांगलेला... जवळ टोपी... पट्टा, पिस्तूल...)

दृश्य-८

घर – सकाळ

(राजू शाळेला निघालेला आहे. बाबा त्याचे दप्तर त्याच्या पाठीला लावतात. वॉटर बॅग हातात देतात आणि पिस्तूल कमरेला लावत आतमध्ये पाहत.)

बाबा : मी चाललो... जाताना राजूला सोडतो.

(दोघेही जिना उतरून खाली येतात. खाली पोलिस व्हॅन उभी. दोघेही बसतात. व्हॅन सुरू होते. बराचवेळ कुणी काही बोलत नाही. रस्त्यावरची गर्दी. हॉर्नचे कर्णकटू आवाज. थोड्या वेळाने...)

राजू : बाबा, पक्षी विकणं हा गुन्हा आहे ना?

बाबा : हो, का?

राजू : आमच्या शाळेजवळच्या एका दुकानात खूप पक्षी ठेवलेत. लोक येऊन घेऊन जातात.

बाबा : लव्हबर्ड्स असतील ते. ते विकता येतात.

राजू : का ? ते सुद्धा पक्षीच ना?

बाबा : (मान्य करत) खरंय तुझं म्हणणं, जसे इतर पक्षी तसेच लव्हबर्ड्स पण ते सहज अॅव्हेलेबल होतात म्हणून त्यांच्यावर बंदी नाही.

(ब्रेक लागतो. क्षणभर गाडी थांबते. डावीकडे शाळा – उजवीकडे ते पक्ष्यांचं दुकान. राजू पहातो. वडिलांच्या खांद्यावरून पलिकडच्या फुटपाथवरील दुकानात बसलेला 'उस्मान' राजूला दिसतो. उस्मान इकडेच पाहात आहे.)

बाबा : (राजूला खाली उतरायला मदत करत,) चल् पळ लवकर.

(राजू उडी मारून निघून जातो. बाबा जाता जाता एक कटाक्ष उस्मानकडे टाकतात. उस्मान त्यांची नजर टाळतो.)

दृश्य-९

घर – रात्र

(‘चिऱऱऱ चिऱऱऱ’ असा आवाज येतो. राजू उठून बाहेर येतो. खिडकीजवळ उभा राहतो. पक्षी गच्चीच्या कठड्यावर बसलेला आहे.)

पक्षी : राजू...

राजू : बोल, काय हवंय तुला?

पक्षी : तू मला मदत करणार आहेस ना?

राजू : हो पण कसली मदत हवीय तुला? पाणी देऊ का आणून? का काही खायला देऊ?

पक्षी : त्यातलं मला काही नको...

राजू : मग?

पक्षी : मी खूप दुःखी आहे...

राजू : का?

पक्षी : कारण... पण... तू कुणाला सांगणार नाहीस ना?

(आई, बाबा दोघेही उठून बाहेर येतात.)

बाबा : काय चाललंय तुझं हे? कुणाशी बोलतोहेस?

राजू : (गोंधळलेला)

बाबा : (चिडून) अरे काय विचारतोय मी तुला? कुणाशी बोलतोहेस?

राजू : म... म... मी... (गोंधळलेला)

बाबा : हे बघ खरं सांग, तुला कोणीही काही करणार नाही. मी आहे ना?

राजू : पण बाबा, त्यानं मला सांगितलंय की कुठं बोलू नकोस म्हणून.

बाबा : त्यानं? त्यानं कोण?

राजू : तो... तो...

बाबा : बोल... सांग, तो कोण?

राजू : पक्षी.

बाबा : काय, पक्षी?

राजू : हो... एक पक्षी आहे तो.

बाबा : कोणता पक्षी?

राजू : ते माहीत नाही. पण रोज रात्र झाली की तो माझ्या स्वप्नात येतो, मला उठवतो. आणि 'मला मदत कर' असं म्हणतो.

आई : वेड लागलंय की काय तुला? अरे पक्षी कधी बोलतात का?

राजू : (गप्प)

आई : कुठाय तुझा पक्षी, बघू दे. (दोघेही बाहेर पाहतात पण पक्षी तिथं नसतो.)

बाबा : चल बरं झोप तू. काहीतरी खूळ घेऊ नको डोक्यात. आणि अभ्यास कर चांगला. परीक्षा जवळ आलेय. (त्याला जवळ घेऊन थोपटू लागतात.)

दृश्य-१०

घर-रात्र.

(चिर्रं sss चिर्रं ss असा आवाज येतो. खिडकीतून निळ्या प्रकाशाचा पट्टा आत पडलेला आहे. त्या पट्ट्यावर पक्ष्याची सावली पडते. पक्षी खुरडत खुरडत पुढे सरकत आहे. त्याच वेळी त्याने मारलेली "राजू sss ए राजू sss" अशी हाकही ऐकू येत आहे...

दाराच्या फटीतून बाहेर रोखलेला एक डोळा दिसतो. तो अर्थातच बाबांचा. ते दारामागून झपकन बाहेर येतात आणि दोन्ही हातात पिस्तूल धरून नेम धरून पक्ष्यावर गोळी मारतात. आकाशात उडू पाहणारा पक्षी गोळी लागून खाली कोसळू लागतो. त्याचं रक्त सर्वत्र तुषारांसारख उडू लागतं.

राजूची किंकाळी. तो झोपेतून जागा होतो. आई-बाबाही उठतात. त्याचे किंचाळणे सुरू. त्याला दरदरून घाम फुटलेला. बाबा त्याला जवळ घेऊ पाहतात. पण तो भेदरून, किंचाळत त्यांच्यापासून दूर जातो. थरथरत कोपऱ्यात अंगाची मुटकुळी करून बसतो. आई बाबा दोघेही चिंतीत.)

दृश्य-११

घर-सकाळ

(डॉक्टर राजूला तपासत आहेत. बाजूला बाबा, आई)

डॉक्टर : (डोळ्याचा खालचा भाग ओढून पाहतात, नाडी पाहतात.(जीभ दाखव. (तो दाखवतो) ओके-व्हेरी गूड ...

आता अभ्यास-बिभ्यास काही करायचा नाही. शाळेला दांडी मारायची, काय ? (हसतात)

(डॉक्टर, आई, बाबा बाहेरच्या खोलीत येतात.)

डॉक्टर : ही इज परफेक्टली ऑलराईट ! औषधाची काहीही गरज नाही.

बाबा : मग असा का वागतोय तो ?

डॉक्टर : मुलांच्या बाबतीत कधीकधी असे भ्रम निर्माण होतात. बट नथिंग टू वरी अबाऊट ... तुम्ही काही दिवस त्याला घेऊन बाहेर फिरायला जा. तुम्हालाही बरं वाटेल.

बाबा : पण डॉक्टर ... यापूर्वी कधी असं वागत नव्हता तो. एकदम असा बदल कसा झालाय त्याच्यात ?

डॉक्टर : एकदम बदल झाला असं नसतं. आपल्या लक्षात येत नाही पण त्याची मुळं शोधण्यासाठी खूप मागं जावं लागतं. इन् फॅक्ट आपण इथल्या धावपळीच्या जीवनात मुलांकडे नीट लक्ष देऊ शकत नाही. त्याच्याकडे लक्ष दिलं पाहिजे, वेळ दिला पाहिजे... त्यांची गरज असते ती. जरा वेळात वेळ काढून बाहेरून फिरून या म्हणजे झालं. ओ.के. ?

बाबा : ओ.के.थॅक्यू डॉक्टर.

दृश्य-१२

घर-सकाळ.

(आई आणि बाबा डायनिंग टेबलवर चहा घेत आहेत. बाबांची बदली चंद्रपूर - पवनी येथे झालेली आहे त्यामुळे थोडा तणाव)

आई : घ्या.

बाबा : (कप हातात घेत) डॉक्टरांच म्हणणं वेगळ्या अर्थी खरं झालं ...

आई : माझं ऐका, तुम्ही ही बदली रद्द करून घ्या.

बाबा : मी केला प्रयत्न पण साहेब ऐकत नाहीत.

आई : आणि मग कोर्ट केसेसचं काय ? कितीतरी वेळ तुम्हाला विटनेस म्हणून जावं लागतं.

बाबा : साहेब म्हणाले केसेससाठी तिकडून येत चला.

आई : (चिडून) येत चला म्हणजे काय, म्हणजे धड तिकडंही लक्ष देता येत नाही आणि इकडंही ... चंद्रपूर म्हणजे काय जवळचं अंतर आहे का ?

बाबा : (शांतपणे चहा घेत राहतात.)

आई : सांस्कृतिक कार्यक्रम आहे आमचा पुढच्या महिन्यात. एवढ्या तालमी केल्या त्या फुकट जाणार आता.

बाबा : सरकारी नोकरी म्हटलं की बदली ही आलीच.

आई : पण तडकाफडकी आणि ती सुद्धा एवढ्या लांब !

बाबा : राहू आपण काही दिवस तिथं. राजूलाही हवापालटाची गरज आहे. दोन्ही एकदमच होऊन जाईल.

(राजू येतो आणि बसतो. आई त्याला बिस्किट आणि दूध देते. राजू बिस्कीट उचलून तसंच खाऊ लागतो.)

आई : अरे दुधाबरोबर खा ते.

राजू : दूध नको.

आई : (चिडत) नको म्हणजे काय, घे थोडं. डॉक्टरांनी सांगितलंय...

बाबा : (तिला) झालं तुझं पुन्हा सुरू. नको घेऊ, नको तर!

आई : तुम्ही डोक्यावर बसवून ठेवलंय त्याला.

(बाबा आणि राजू दोघेही स्मित करतात.)

राजू : बाबा, तिकडं मोठं जंगल आहे का हो?

बाबा : हो, आहे ना!

राजू : मग खूप प्राणी असतील त्यात.

बाबा : हो तर, वाघांसाठी तर प्रसिद्धच आहे ते. शिवाय हरणं, माकडं ...

राजू : पक्षीसुद्धा खूप असतील ना?

बाबा : ऑफकोर्स. तुला एक दुर्बिण घेऊन देतो. त्यातून बघत बसायचं तू, तुझा तो मित्र कुठं दिसतो का ते? (दोघेही हसतात)

राजू : बाबा, तिथली शाळा कशी आहे हो?

बाबा : अशी मोठी, नाही. साधीच आहे. शेवटी गावची शाळा ती!

आई : शेवटी गाव ते गाव!

राजू : चांगलं शिकायला मिळालं म्हणजे झालं.

बाबा : कळेलच आता तिकडं गेल्यावर.

राजू : खूप मजा येईल ना?

आई : (उपहासानं) येईल ना? भरपूर खेळायला मिळेल आणि विशेष म्हणजे अभ्यास करायला नको. तिकडं कुणाला अभ्यासाची काळजी असणार त्या खेडेगावात? (आत निघून जाते, तणाव.)

राजू : आई म्हणतेय तर बदली रद्द का नाही करत, तुम्ही !

बाबा : नको.

राजू : आणि मग त्या डॅनियलचं काय? पकडणार होतात ना तुम्ही त्याला?

बाबा : परत बघू कधीतरी. जातोय कुठं तो हरामखोर.

राजू : बाबा तुम्ही एकदा तरी त्याला पकडाच. मग तुम्हाला शौर्यपदक मिळेल. आम्ही घरात बसून टीव्हीवर बघू तुम्हाला.

बाबा : बस झाल्या तुझ्या कल्पनेच्या भरान्या. चल आता सामान भरायला घे तुझं!

दृश्य-१३

प्रवास

गर्द झाडी,

डोंगर,

नदी,

माळरान,

खूप दूरवर क्षितीजाला टेकलेलं आकाश ...

मुंबईतील दैनंदिन धकाधकीच्या जीवनातील

प्रसंगाच्या अगदी विरोधी अशी प्रसन्न

ताजी आनंददायी दृश्ये.

दृश्य-१४

रेस्ट हाऊस-संध्याकाळ

(ग्रामीण भागातील गावाबाहेरील रेस्ट हाऊसचा परिसर. संध्याकाळ झालेली आहे. झाडांच्या लांब सावल्या. त्यांची जीप आणि मागचा सामानाचा ट्रक रेस्टहाऊसजवळ येऊन थांबतात. गाडी पाहून रेस्ट हाऊसचा चौकीदार पुढे येतो.

चौकीदार : रामराम साहेब !

बाबा : राम राम. तळेगाव अजून किती लांब आहे?

चौकीदार : हा एवढा डोंगर पार केला की झालं. पण साहेब, रस्ता मोकळा होईपतुर सकाळ होईल. तवा आता

आराम करा इथंच आनू सकाळी निघा.

(तोवर राजू गाडीतून खाली उतरलेला. त्याला ती जागा आवडलेली आहे. यांचे बोलणे सुरू असते तो झाडाझुडपांचं निरीक्षण सुरूही करतो.)

बाबा : (उतरत) ठीक है. काढू आजची रात्र इथंच. चला ...

(सर्वजण रेस्ट हाऊसमध्ये शिरतात.)

दृश्य-१५

रेस्ट हाऊस-पहाट.

(राजू शांतपणे झोपलाय. त्याला स्वप्न पडतं.)

सकाळचं स्वच्छ कोवळं उन्ह, पाऊस नुकताच पडून गेलाय. पाण्याचे थेंब पानांवर, फुलांच्या पाकळ्यांवर थांबलेत. 'पक्ष्याचा चिरं \$\$\$ चिरं \$\$\$' असा आवाज येतो. पण आता तो आनंददायी...

एका फुलझाडामागून वळसा घालून पक्षी पुढे येतो. राजू हिरवळीवर बसलेला. पक्षी आपल्या चौचीत त्याचे शर्टचे टोक पकडून त्याला ओढू लागतो. ते लक्षात घेऊन राजू हळूहळू त्याच्या मागोमाग जाऊ लागतो. दाट जंगल. एकीकडे शंकराचे देऊळ. तर दुसरीकडे एक पडक्या वाड्याचे भग्नावशेष. देवळासमोरून पक्षी त्याला पडक्या वाड्यासमोर नेतो. तेथे एक भुयार असते. त्यात पक्षी उतरतो. त्याच्या पाठोपाठ राजू उतरणार इतक्यात बाबा त्याला जागे करतात.)

बाबा : राजू, ए राजू उठ ... सकाळ झाली. चल लवकर निघायचंय आपल्याला. (राजू डोळे चोळत उठतो.)

निघण्याची तयारी करू लागतो. निघतात.

पुन्हा सुंदर प्रवासाची नेत्रसुखद दृष्ये.)

दृश्य-१६

शाळा-सकाळ.

(दूर उंचावरून शाळा दिसते. प्रशस्त आवार. प्रवेशद्वाराशी मोठी कमान. आत दोन्ही बाजूंनी फुलबाग. मधून गेट. शाळेकडे जाणरी पायवाट, दोन्ही बाजूना तिरक्या विटा लावून सुशोभित केलेली.

वाट जिथे संपते तिथे शाळेची मुख्य कौलारू इमारत दुसरीकडे मुलामुलींचे वसतीगृह आणि अन्य कारणांसाठी उभी केलेली दोन-तीन कौलारू घरं.

राजू, आई आणि बाबा मुख्य प्रवेशद्वाराशी येतात. आत मुले गटागटांनी खेळत आहेत. मुक्तपणे बागडणारी मुलं पाहून राजू आनंदित झालेला.

तिघेही आत येतात. काही मुलं थबकून बघू लागतात. काही पळत जाऊन बाईंना निरोप देतात. बाई आपल्या कार्यालयाच्या बाहेर येतात.

बाई पन्नाशीच्या. बुद्धिमान, सात्विक व्यक्तीमत्व. केसात पांढऱ्या केसांची एक बट. चष्मा.

राजूचे वडील आणि बाई एकमेकांना नमस्कार करतात.)

बाई : नमस्कार, या-तुम्ही येणार हे आधीच समजलं होतं.

बाबा : (आश्चर्याने) ते कसं काय?

बाई : इथं या छोट्याशा गावात कोणतीही बातमी लपून राहत नाही. तुमची बदली इकडं झाली तेव्हाच तुमचा हवालदार येऊन सांगून गेला.

बाबा : म्हणजे आमचा इथला हवालदार बातम्या काढण्याचं काम करण्याऐवजी बातम्या देण्याचं काम अधिक करतो म्हणायचं! (सर्व हसतात.)

आई : हा माझा मुलगा, राजू.

(राजू वाकून नमस्कार करतो. त्याच्यातील या बदलाची या दोघांनी नोंद घेतलेली. त्यांच्या नजरेत आश्चर्य)

बाई : छान, छान ! किती आठवीत ना?

(राजू मान हलवतो) जा तिकडं खेळायला ... (हाक मारत)

रंगाऽऽऽ

रंगा : (रांगडा आदिवासी मुलगा रंगा धावत येतो) जी बाई?

बाई : याला खेळायला घेऊन जा बरं ...

रंगा : हो बाई. (उत्साहानं राजूला) काय नाव तुझं?

राजू : राजू.

रंगा : हां चल. माझं नाव रंगा. (हातात धरून घेऊन जातो.)

बाई : या, आत. (असं म्हणून या दोघांना आत घेऊन जातात. आत समोरासमोर बसतात. काही क्षण शांतता. बाई आईकडे पाहत) तुम्हाला इथल्या वातावरणाशी जुळवून घेणं जरा कठीण जाईल असं दिसतंय . . .

आई : अगदी खरं बोललात. दोन दिवसात कंटाळा आला.

बाबा : माझासुद्धा हाच प्रॉब्लेम् झालाय. वेळ कसा घालवायचा हा मोठाच प्रश्न आहे.

बाई : असं काही समजू नका. गाव जरी छोटं असलं तरी तुमच्यासाठी भरपूर उद्योग आहे इथं ... बाजूच्या राज्यातल्या लोकांनी इथलं जंगल लुटायचा उद्योग हाती घेतलाय. जंगल-तोडीबरोबर प्राण्याची तस्करीही चालू आहे. त्यात लक्ष घातलं तर दिवसाचे चोवीस तास कमी पडतील तुम्हाला, गावात वातावरण चांगलं आहे.

(बाहेर मुलांचा मोठा जल्लोष. कबड्डीतल्या एका दमदार चालीत रंगाने पाच गड्यांना एकदम आऊट केलेले आहे. मध्यरेषेवर पडलेला त्याचा सळसळता हात दिसतो. राजू त्यांच्यात चांगलाच रमला आहे. आता राजू एण्ट्री घेतो. काही क्षणातच रंगा त्याला अलगद वरच्या वर उचलून आऊट करतो. सगळी मुलं खुशीनं हसतात. राजूही. त्याच्या लक्षात येतं की ताकद कमवायला हवी.)

दृश्य-१७

गावातलं घर-दुपार

(आई घरातलं सामान लावत आहे. बाबा खुर्चीत बसून मागेपुढे झुलताहेत. सायकलवरून हवालदार येतो. हातातला पेपर काखेत ठेवून सॅल्यूट मारतो.)

बाबा : काय रे ?

हवालदार : पेपर आणलाय साहेब. (पेपर पुढे करतो)

बाबा : (हसत) किती तारखेचा आहे?

हवालदार : कालचा हाय साहेब, दोन दिसानी येत्यात पेपर.

बाबा : बरं असू दे, चौकीवर गेला होतास?

हवालदार : जी साहेब.

बाबा : काही विशेष?

हवालदार : काही नाही. रात्री पकडून आणलेले पारधी कांगावा करायलेत.

बाबा : कसला कांगावा?

हवालदार : म्हणायलेत की वाघाच्या त्या कातड्याशी त्यांचा काहीच संबंध नाही.

बाबा : (विचार करत) खरंय त्यांचं म्हणणं. आपण लौकरच खऱ्या आरोपीला शोधून काढू!

हवालदार : (आशेने) मग त्या पारध्यांना सोडू साहेब?

बाबा : जा. दे सोडून!

हवालदार : (आनंदाने) जी आत्ता सोडतो.

बाबा : पण काय रे तू इतका खूष का?

हवालदार : आता साहेब का म्हजी-

बाबा : काय गांजा-बिंजा देतात का काय ते तुला?

(हवालदार शरमने लाल-पिवळा होत पळून जातो. बाबा हसतात. आई बाहेर येत.)

आई : अहो SSS

बाबा : काय ?

आई : राजूला बघून या जरा. सकाळपासून पत्ता नाही.

बाबा : काही काळजी करू नकोस. येईल थोड्या वेळानं.

आई : ज़ह्या रंगानं चांगलाच नादाला लावलाय त्याला.

बाबा : पण तब्ब्येत सुधारतेय ना, मग झालं तर!

दृश्य-१८

जंगलाची पार्श्वभूमी.

(डोंगराचा सपाट माथा. रंगाचे घर. म्हणजे झोपडीच. शेजारी तळं. तळ्यात कमळं फुललेली. त्यात पोहोणाऱ्या पाणकोंबड्या. झोपडीसमोर शेतासारखी मोकळी जागा. रंगाचे वडील शेत नांगरत आहेत.

हे दृश्य सुरू होते तेव्हा रंगाचे वडील दमदार लयीत एखाद्या लोकगीताच्या ओळी घोळवून म्हणताना दिसतात. गाणे सुरू असतानाच त्यांचे नांगरणेही सुरू आहे. त्यांचे मस्त कमावलेले शरीर, दणकट आवाज आणि आनंदी व्यक्तिमत्व, राजूला भुरळ घालते. एकीकडून रंगा राजूला घेऊन येतो. वडील नांगरणे थांबवून राजूला)

रंगाचे वडील : काय पाहणं - कंच्या गावचं जी?

राजू : (लाजत) मुंबई.

रंगाचे वडील : (झोपडीतल्या बायकोला) आईकलं का हो जीऽऽऽ मुंबैचे पाव्हणे आल्याती...

(झोपडीच्या दारातून रंगाची आई बाहेर डोकावते. कौतुकाने राजूकडे पाहते.)

रंगाची आई : ये बाळा, ये... दमला आसशील नव्हं? हात पाय त्वांड धवा रे बाळानु. मी भाकऱ्या भाजती तवर.

(नवऱ्याला) आन् तुमी हो जीऽऽऽ

रंगाचे वडील : काय जीऽऽऽ

रंगाची आई : आटपा आता बिगी बिगी. (ती आत जाते)

रंगाचे वडील : व्हय, व्हय आटपतो. (बैलाना) अरे हॅक, हैक, तिच्या... आ रा रा रा... हो ऽऽ हो ऽऽ (राजू गंमतीनं बघतोय)

रंगाचे वडील : चालवायचा का जी नांगर? घ्या...

(नांगर रंगाच्या हातात देतात. रंगा नांगराची मूठ राजूच्या हातात देत बैल हाकलतो. बैल पळू लागतात. नांगराचा फाळ वरच्या वर आडवा होऊन रंगा - राजू दोघेही पडतात. ते पाहून रंगाचे बाबा, राजू-रंगा सगळे हसतात.)

रंगाचे वडील : (हसत त्या दोघांना उठवत) दमानं घ्या जी बाळानो... (समजावून सांगत) दाबून धरा फाळ जमिनीत, अंग अस्सा... हो ऽऽऽ शाब्बास...

(रंगा - राजू नांगराची मूळ पकडून फाळ जमिनीत दाबून धरतात. राजू मग सराईतासारखा बैल हाकतो. जमिनीच्या पोटात फाळ घुसून खालची नवी माती वरती येते. राजूच्या दृष्टीने हा एक साक्षात्काराचा क्षण असतो. आपण मेहेनत करू शकतो आणि त्या मेहेनतीचं फळ लगेच मिळतं हे सत्य त्याला समजतं - तसं संगीत. तो एकदम आनंदी)

रंगाचे वडील : चला हौ जीऽऽऽ चला लवकर!! पळा आता, म्या सोडतो बैलास्नी तवर.

(दोघेही नांगर टाकून पळतात. तळ्यात हातपाय घुतात. झोपडीच्या दाराशी बकरी बांधलेली असते. रंगा एक लोटी घेऊन येतो आणि बकरीच्या आचळात हात घालून दूध काढू लागतो. राजूही तेथेच बसतो. तोंड खाली करून दूध कसे येते हे पाहू लागतो. रंगा दूधाची एक धार त्याच्या तोंडावर उडवतो. दोघेही हसतात. जेवण होते...

भाकरी-कांदा-मिरची-रानमेवा...सर्वांच्या प्रेमळ आग्रहामुळं राजू आंतर्बाह्य तृप्त झालेला.)

दृश्य-१९

जंगल - सकाळ.

(रंगा-राजू जेवणानंतर तळ्याच्या काठी येऊन मासे मारत बसलेले आहेत.)

रंगा : तुमी मुंबई सोडून या गावात का आलात?

राजू : मी आजारी होतो.

रंगा : मी कधी आजारी पडत नाय. चांगलं दडपून खायचं कुस्त्या मारायच्या हे आपलं काम. कुस्तीत भाग घेतलायस ना तू?

राजू : हो.

रंगा : शाब्बास, मी शिकवीन तुला... काय झालं होतं आजारी पडायला?

राजू : माझ्या स्वप्नात दररोज एक पक्षी यायचा.

रंगा : पक्षी?

राजू : हो.

रंगा : कंचा पक्षी?

राजू : ते माहीत नाही. पण त्याला साखळदंडानं बांधून ठेवलंय, पंख कापलेले आहेत, असं दिसायचं, तो म्हणायचा मला सोडव. खुरडत खुरडत चालायचा.

रंगा : मग, जायचा कुठं तो?

राजू : ते ठिकाण कुठाय ते माहीत नाही, पण तिथं शंकराचं एक छोटं देऊळ आहे आणि खाली भुयार... त्यातून गेलं की एक मोठा पडका वाडा...(संगीत)

रंगा : (रंगाचे डोळे विस्फारतात) खरं का काय दोस्ता?

राजू : मी खोटं कशाला बोलू?

रंगा : माजी आय म्हन्ते, सप्नात जे दिसतं ते खरं असतं.

राजू : म्हणजे पक्षी खरा असणार?

रंगा : जी, आगदी पक्कं!

राजू : आणि मग ते देऊळ, पडका वाडा?

रंगा : त्ये तर मी लय येळा बघितलंय.

राजू : काहीतरी थापा मारु नको. म्हणे बघितलंय!

रंगा : आयच्यान् खोट नाय बोलत...

राजू : कुठ बघितलंस?

रंगा : जंगलात बघितलंय. बा बरुबर लाकडं आनाया जातू तवा दिसतं मला ते...

राजू : मग मला दाखवशील ते?

रंगा : जी. बा ला संग घेऊन जाऊ - (ओरडतो) लागला बघ मासा!

(राजू सटका वर ओढतो तंगुसाला लोंबकळणारा उसळता मासा दिसतो.)

दृश्य-२०

घर - संध्याकाळ.

(राजू अभ्यास करत बसलाय. बाबा पेपर वाचत आहेत.)

आई : (राजूच्या जवळ जात) काय करतोहेस रे?

राजू : निबंध लिहितोय.

आई : कोणत्या विषयावर?

राजू : 'मी कोण होणार'

बाबा : कोण होणार? काय लिहितोयस तू?

राजू : शेतकरी!

(बाबा मोठ्याने हसतात - आईची नापसंती)

आई : भूक लागली असेल तुला, काही खायला देऊ का?

राजू : दूध दे!

आई : (आश्चर्याने) दूध?

राजू : हो. आणि चांगलं अगदी ग्लास भरून आण.

बाबा : कुस्ती-बिस्ती खेळायला जाणार आहेस की काय?

राजू : बघा तुम्ही, कुस्त्यांच्या स्पर्धा आहेत शाळेत. भाग घेतालाय मी. तुम्ही याल ना बघायला?

बाबा : येऊ की! कुस्ती खेळायला कुणी शिकवलं तुला?

राजू : रंगानं.

बाबा : त्याला तरी माहिताय का पण?

राजू : हो. त्याला खूप गोष्टी माहित आहेत बाबा.

बाबा : अस्सं?

राजू : अगदी तुम्हालासुद्धा माहित नाही अशा गोष्टी.

बाबा : म्हणजे?

राजू : आता माझ्या स्पर्धात पक्षी येतो का नाही?

बाबा : येतो, मग?

राजू : तर तो म्हणतो की तसा पक्षी खरोखरच आहे.

बाबा : काहीही सांगतोय तो.

राजू : काहीही काय बाबा? ते शंकराचं देऊळ आणि पडका वाडा सुद्धा माहिताय त्याला.

(चिर्ऽऽऽ चिर्ऽऽऽ असा आवाज)

बाबा : (सावधपणे) कुठाय?

राजू : तो म्हणतो की जंगलात आहे. एकदा तो त्याच्या वडिलांबरोबर गेला होता तेव्हा पाहिलंय त्यांनी.

बाबा : (स्वतःशी काही प्लॅनिंग करत आय सी! ठीक, मानलं बुवा आपण तुझ्या त्या रंगाला... (उठत) ठीक आहे. बघू

आपण, आधी पुरा कर बरं निबंध. (आई दुधाचा ग्लास आणून देते. तो घटाघटा सर्व दूध संपवतो. दोघेही चकीत.)

डिझॉल्व

दृश्य-२१

शाळेतिल कुस्तीचा आखाडा. सायंकाळ.

सभोवती गर्दी. आत राजू आणि त्याचा एक प्रतिस्पर्धी. गर्दीत मोक्याच्या ठिकाणी रंगा-आई, बाबा, बाई. कुस्ती सुरू होते. शेवटटचा एक पेच कसा टाकायचा हे रंगा खूण करून राजूला दाखवतो. त्याप्रमाणे केल्यावर राजू विजयी

होतो. सर्वजण जल्लोष करतात. रंगा राजूला उचलून घेतो. त्याला तसाच वर धरून गोलाकार फिरवू लागतो. त्याच्या भोवती मुलांची गर्दी. सर्वांच्या नजरेने उंच आकाशात गेलेले झाडांचे शेंडे फिरताना दिसतात. त्याच्यातील आत्मविश्वास वाढलेला आहे
गतीमान आनंददायी संगीत. राजूच्या आयुष्यातील हा टर्निंग पॉईंट. आनंदाचा कल्लोळ.

दृश्य-२२

गावातले पोलिस स्टेशन, सायंकाळ.

(पकडून आणलेल्या पारध्यांना बांधून ठेवलेले ओह. खाली हरणाची कातडी, मोराची पिसं, हरणं, माकडं, जप्त करून आणलेले बरेचसे पक्षी दिसतात.)

बाबा : कुठनं आणलं हे सगळं तुम्ही? खरं सांगा, नाहीतर चामडी सोलतो एकेकाची. हरामखोर साले. मुक्या प्राण्यांचा असा बाजार करता काय?

पहिला : साहेब आमाला काय म्हायीत नाय.

बाबा : (कानफाडत) मग हे तुमच्याकडं कसं काय आलं?

पहिला : (हात जोडत) एक माणूस येतो सायेब आणि हे नदीच्या पलीकडं पोचवायला सांगतो आमाला.

बाबा : खरं सांगा!

पहिला : गळ्याची आण हाय सायब.

बाबा : तुम्हाल काय मिळतं याच्या बदल्यात?

दुसरा : शंभर रुपये मिळतात सायेब.

बाबा : उद्या तुला कोणी २०० रुपये दिले तर स्वतःच्या मुलाला विकशील का?

दुसरा : नाय साहेब.

बाबा : मग? (हाक मारत) हवालदार!

हवालदार : जी सर!

बाबा : या सगळ्यांना आत घे.

हवालदार : जी सर.

बाबा : त्या माणसाचं वर्णन नीट लिहून घे याच्याकडून आणि वायरलेसवर मेसेज पाठव सगळ्या पोलिस स्टेशन्सना. (विचार करत - पिस्तूल चाचपत बाहेर पडतात.)

दृश्य-२३

राजूचे घर - दुपार.

(बाई राजूच्या घरी आलेल्या. सगळे बोलत बसलेयत.)

आई : कशी काय राजूची प्रगती?

बाई : ते तुम्हीच सांगा आता.

बाबा : तसा चांगला रमलाय तो इथं. खेळणं. खाणं-पिणं. आणि अभ्यास; असं सगळंच जोरात चालू आहे त्यांच.

आई : खरंच. तेवढी 'ती' एक अडचण सोडली तर खूप सुधारलाय तो.

बाई : पक्ष्याची ना?

आई : हो.

बाई : ठीक होईल सगळं. काळजी करू नका. आता स्वप्न पडणं कमी झालंय की नाही?

आई : हो. प्रमाण कमी झालंय, डॉक्टरांनी बरोबर सांगितलं होतं की, हवापालटानंतर सुधारेल तो!

बाई : मी तेच सांगणार होते तुम्हाला. शहरातल्या सगळ्या मुलांचे असे काही ना काही प्रॉब्लेम्स निर्माण झालेत हल्ली. त्यांना धड खेळायला मिळत नाही की मोकळा श्वास घ्यायला मिळत नाही. आई-वडिलांना लक्ष द्यायला वेळ नसतो... आणि शिक्षक सगळे हिशेबी पद्धतीने शिकवत असतात. त्यात वातावरण प्रदूषित! कसा मुलांचा विकास होणार सांगा?

(त्यांच्या मनातला विचार ऐकू येतो : मला तर वाटतं की तो पक्षी म्हणजे एक प्रतीक असणार. माणसाला शांत, सुखी आणि समृद्ध जीवनाकडं घेऊन जाणारा...)

(उठत) येत्या सोमवारी वनभोजनासाठी सहल काढलेय मुलांची. तुम्हीपण या. तुम्हालाही जरा बरं वाटेल आणि राजूही खूप होईल.

बाबा : बघतो प्रयत्न करुन...

आई : वन भोजन म्हणजे?

बाई : आपल्या बाजूचं, वरती हे जंगल आहे ना तिथं वर डबे घेऊन जायचं... आणि जेवायचं - बस्स!

आई : ठीक आहे!

दृश्य-२४

जंगलाची पार्श्वभूमी - सकाळ

मुलांचे सहलीचे गाणे :

गाणे पाखरांचे, निळ्या आभाळाचे

पानांवर झुलणाऱ्या चंदेरी थेंबाचे

ओल्या मातीचे

सुगंधाशी नाते

फुलाफुला मधुनिया

रोज खुणावते

चला खेळूया, चला नाचूया

होऊनी धावूया पाडस वाऱ्याचे...

जंगलात गोड

वेणूची बांसरी

उन्ह-सावल्यांची

संगत नाचरी

चला लपूया, चला छपूया

चला ऐकूया, संगीत झऱ्याचे...

राणी पऱ्यांची

सोनेरी केसांची

जागोजागी नवी रुपे

धरणीमातेची

चला पाहूया, झोके घेऊया

चला गाऊया, गाणे आनंदाचे

(सर्व मुले गाणे म्हणत म्हणत जंगलात निघालेली आहेत. रंगा सर्वांना वाट दाखवत पुढे चाललेला आहे त्याच्या मागे राजू, इतर मुलं, बाई. गाणे संपता संपता म्हणजे शेवटच्या कडव्याच्या वेळी. राजूला जंगलातला तो भाग ओळखीचा वाटू लागतो. रंगाच्याही ते लक्ष्यात येतं. ते दोघं आणि त्यांच्या मागोमाग इतर सर्व खेचल्याप्रमाणे त्या पडक्या वाड्याकडे निघतात. "चिर्रऱऱऱ चिर्रऱऱऱ" असा उत्कंठावर्धक आवाज येऊ लागतो. गाण्याच्या शेवटचा शब्द संपतो तेव्हा सगळेजण तळघरात पोहोचलेले असतात. आणि खाड्कन तिकडचा मुख्य दरवाजा बंद होतो.

सर्वजण पाहतात तर सभोवती पिंजऱ्यात अनेक प्राणी-पक्षी अडकवून ठेवलेले.

एक गुप्त दरवाजा उघडतो आणि त्यातून उस्मान व त्याचे पाच-सहा साथीदार बाहेर येतात. त्यांच्या हातात बंदुका. उस्मान आणि राजूची दृष्टी. भेट होते 'चिर्रऱऱऱ चिर्रऱऱऱ' असा आवाज. त्या दोघांनीही एकमेकाना ओळखलेले आहे.

राजू : (रंगाच्या कानात) हाच तो माणूस!

रंगा : (समजल्यागत मान हलवतो)

उस्मान : (त्यांचे काहीतरी कारस्थान चालले आहे असे वाटून त्यांच्याजवळ येऊन राजूची मानगूट पकडून) जाता होशियारी करता है क्या रे लडके? तुझे मैने कितनी बार कहां था की मेरे सामने मत आना.

पहिला : बॉस ये उसी इन्स्पेक्टरका बच्चा है जो हमारी काम मे टांग अडा रहा है.

उस्मान : ऐसा? (गडगडाट करीत हसतो) ये तो बहुत खुशीकी बात हुयी.

मै इस को हमेशा के लिये बंदी बना रक्खुगा और उसके बदलेमे हमारा माल सही सलामत जंगल से बारह

निकालूंगा... हा: हा: हा: हा: (इतराना) और तूम सब... सुनो... मै तुमको एकेक को तडपा तडपा के खलास कर दुंगा और गाव में फेक दुंगा... ता की इसके आगे हमारे काम मे गावका एक आदमी भी अपनी टांग नही अडा पायेगा. हा:

हा: हा:

(‘चिर्रऽऽऽ चिर्रऽऽऽ’ असा आवाज येतो आणि त्याबरोबर रंगा आणि राजू दोघेही उडी मारून उस्मानच्या हातातली बंदूक ओढून घेण्याचा प्रयत्न करतात. बंदूक एका बाजूला पडते. एकीकडे उस्मान पडतो. पण त्याचे साथीदार लगेच झडप घालून दोघांनाही पकडतात आणि हात मागे खेचून उभे करतात. उस्मान आणखीनच चिडतो. उठतो. अंग झटकतो. बंदूक उचलतो आणि...)

उस्मान : बच्चे बहुत खतरनाक दिखते है. इनको जिंदा रखना ठीक नाही. (बंदूक त्या दोघांच्याही डोक्याला लावत) मगर पहले इसको मारु या पहले इसको खतम करू? (हसतो. निश्चयाने बंदुकीची नळी राजूच्या कानशीलावर ठेवतो. पक्ष्याचा ‘चिर्रऽऽऽ चिर्रऽऽऽ’ आवाज. चापावर बोट ठेवून ओढणार इतक्यात त्याच्या हातातली बंदूक खाली पडते. त्या ठिकाणी येण्याची दुसरी चोरवाट माहीत असणारे रंगाचे वडील राजूच्या वडिलांना आणि इतर पोलिसांना घेऊन आत येतात.)

बाबा : (पिस्तुलाची नळी उस्मानच्या कानाला लावून) खबरदार किसने हिलेनकी कोशीश की तो... अपने साथियों से कह दो की हाथियार फेक दो.

उस्मान : (खुणेनच सर्वांना हत्यारे टाकायला सांगतो. पोलिस साऱ्यांना बेड्या घालून वर आणतात आणि घेऊन जातात.)

(मागे सर्व विद्यार्थी, बाई. सर्वांच्या चेहेऱ्यावर सुटकेचा आनंद. राजूचे वडील त्यांचे हवालदार, बाई आणि सर्व विद्यार्थी, प्राण्यांचे-पक्ष्यांचे पिंजरे काढून वरती घेऊन येतात. एकेक विद्यार्थी एकेका पिंजऱ्याचे दार उघडतो. हरणं, माकडं, खारी – उड्या मारत पळतात. बाई पक्ष्यांचा एक मोठा पिंजरा उघडतात. त्याबरोबर आतले पक्षी बाहेर पडून आकाशत भरारी घेतात. गोड आनंददायी संगीत)

डिझॉल्व – शाळा – निरोपाचा क्षण.

दृश्य-२५

गावातील शाळा – सकाळ.

(पुन्हा मुंबईला बदली झाल्यामुळं आई-बाबांना राजूला मुंबईला परत जायचे असते. सर्व विद्यार्थी, बाई आणि गांवकरी दुःखी अंतःकरणाने त्यांना निरोप देण्यासाठी जमतात. इतक्यात स्वप्नपक्षी झेपावत येतो. आता तो मोकळा झालेला. तरतरीत तजेलदार स्फूर्तीदायक. आता प्रथमच तो साऱ्यांना दिसतो. प्रथमच साऱ्यांशी बोलतो. बकाल शहरी जीवनाची शोकांतिका स्वीकारण्यापेक्षा गावातील निसर्ग सुंदर वातावरणात राहण्यातच माणसाचे सुख कसे आहे, हे तो सर्वांना सांगतो.)

स्वप्नपक्षी : माणसाने कितीही प्रगती केली तरी त्याच्या प्रगतीला मर्यादा असतात. तो निसर्गाच्या पुढं कधीच जाऊ शकत नाही. निसर्ग माणसाला मदत करतो, त्याला हवा, पाणी, सूर्यप्रकाश, फळं-फुलं, जगण्यासाठी धान्य देतो. पण माणूस निसर्गाला काय देतो? आधुनिकीकरणाच्या नावाखाली त्याने अनेक समस्या निर्माण करून निसर्गाच्या

विरोधात जाण्याचा प्रयत्न केला आहे. आपलं जगणं म्हणजे निसर्गानं आपल्याला दिलेली एक सहज-सुंदर भेट आहे. पण माणसानं द्वेष जन्माला घालून ह्या भेटीतील गंमतच हरवून टाकलीय. पण हे तो अजूनही लक्षात घेत नाही. सुखाच्या चुकीच्या कल्पना उराशी बाळगून स्पर्धेचं, धकाधकीचं जीवन जगण्यातच तो धन्यता मानू लागला आहे. हा सगळा चुकीच्या दिशेनं होणारा प्रवास थांबावला हवा. त्यासाठी त्यानं निसर्गाच्या हातात हात घालून त्याच्याबरोबरच स्वतःला समृद्ध करत जगणं सुंदर करुन टाकायला हवं. या गावासारखं, इथल्या ह्या गोजीरवाण्या मुलांसारखं, निळ्या डोंगरासारखं, हिरव्या झाडांसारखं, झुळझुळ वाहणाऱ्या झऱ्यासारखं....

(स्वर्गीय संगीत. सगळेजण भारावलेले. राजूचे आई-बाबा शहरात जाण्याचा बेत बदलतात. गाडीत ठेवलेल्या बॅगा पुन्हा उतरून खाली ठेवतात. बाबा राजूला मिठी मारतात. आई-सीमा-बाई एकमेकींना जवळ घेतात. राजूचे मित्र गावकरी खूष होऊन एकमेकांना भेटतात सर्वांना ते पटते. पक्षी प्रथमच मोठी घेप घेतो. हळूहळू आकाशात दिसेनासा होतो. बाबांना राष्ट्रपतींचे शौर्यपदक मिळालेले. शानदार संचलनात ते मेडल स्वीकारतात. वर बघत कडक सॅल्यूट मारतात. जणू काही तो सॅल्यूट पक्ष्याला मारलेला. निळ्या आकाशातील ढगांच्या गर्दीवरून कॅमेरा हळूहळू गर्द हिरव्या डोंगरावर-झाडांवर येतो. त्यावर गाण्याच्या ओळी...)

गाणे पाखरांचे

निळ्या आभाळाचे

फांदीवर झुलणाऱ्या

चंदेरी थेंबाचे...

(समाप्त)

सूचना : या कथानकाचे भाषांतर, रूपांतर किंवा त्यावर आधारित नाटक, टेलिफिल्म,मालिका, वेबसीरिज् यासारख्या अन्य माध्यमातील परिवर्तनासाठी लेखकाची परवानगी घेणे आवश्यक आहे.

परिशिष्ट :

पुढील प्रमाणे काही नवे प्रसंग समाविष्ट करावे लागतील :

१. राजूचे वडील वरिष्ठ अधिकाऱ्यांकडे जाऊन बदली रद्द करण्याची विनंती करत आहेत.
२. राजूचे वडील एका रिसॉर्टमध्ये मित्रांबरोबर मद्यपान करीत आहेत.
३. राजूच्या आई वडिलांचा राजूच्या भवितव्याविषयी चर्चा करणारा एक प्रसंग.
४. महिला मंडळाच्या पार्टीतील आईचा सहभाग.
५. महिला मंडळातील मुलांचे-पालकांशी संबंध या विषयावरील एक चर्चा.

६. एजंट उस्मान आणि पक्षी विक्रेत्यांची भेट आणि
पैशाची देवाण घेवाण.

७. गडचिरोलीचे पोलीस अधीक्षक वडिलांना कामाचे स्वरूप समजावून सांगत आहेत.

८. नवीन शाळेतल्या बाई विद्यार्थ्यांना अभ्यास आणि तत्सम बाबींची माहिती देत आहेत.

९. शिक्षण किती क्लिष्ट आणि कंटाळवाणं आहे याचा प्रत्यय देणारा एक प्रसंग.

१०. डॅनियलच्या दादागिरीचे २/३ प्रसंग.

चित्रपटातील पात्रे :

१.राजू, २.सीमा, ३.राजूचे वडील, ४.राजूची आई, ५.शिक्षक, ६.शाळेतील विद्यार्थी (मॉब), ७.महिलामंडळ (मॉब),
८.बाई, ९.रंगा, १०.रंगाची आई, ११.रंगाचे वडील, १२.गावकरी (मॉब), १३.उस्मान, १४.उस्मानचे तीन चार
साथीदार, १५.डॅनियल, १६.डॅनियलचे साथीदार, १७.डॉक्टर.

चित्रपटातील ठिकाणे :

१.घर,२.कॉलनी, ३.शाळा, ४.क्रीडांगण, ५.वर्ग, ६.स्टाफ रूम,७.महिलामंडळ, ८.पोलिस स्टेशन, ९.पक्ष्यांच्या विक्रीचे
दुकान, १० रिसॉर्ट, ११.रेस्ट हाऊस, १२.जंगल १३.गाव,१४.आश्रमशाळा,१५.पडका किल्ला,१६.देऊळ, १७.नदी,
१८.माळरान,१९.डोंगर,२०.तलाव,२१.सांस्कृतिक सभागृह, २२.उद्यान.
